

“Batı”nın “Doğu”da Bir Şeytan Yaratma Girişimi Olarak İslamofobi ve Anti-İslamizm: Tarihsel Bir Yaklaşım

Kadir CANATAN*

Özet

Bugün Batı dünyasında sıkça konuşulan İslamofobi ve anti-İslamizm, kavramsal ve olgusal olarak yeni gibi görünse de aslında tarihsel temelleri ve uzun bir geçmişi olan bir vakıadır. İslamofobi'nin tarihini, İslam'ın doğduğu ve Hristiyanlıkla temasa geçtiği günlere kadar geri götürebiliriz. Hristiyanlık, ilk önce Yahudilere karşı bir düşmanlık şekli olan antisemitizmi, sonra da anti-İslamizmi yaratmıştır.

Bu çalışmada nasıl olup da Hristiyanlığın İslam'ı şeytanlaştırdığı tarihsel süreç içinde ele alınmaktadır. Gerçekte anti-İslamizm ve İslamofobi, ötekileştirici ve kutuplaştırıcı bir düşüncenin ürünüdür. Hristiyanlık hem kendi tarihsel arkaplanı olarak Museviliği, hem de kendisinden sonra gelen bir din olarak İslamiyet'i kendi karşıtı ve düşmanı ilan etmiştir. Tarihsel ve kültürel arkaplanın incelenmesi, anti-İslamizmin tarihsel ve kültürel bir kurgu olduğunu ve bugün de yeniden üretildiğini açıkça göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu-Batı, İslamofobi, Anti-İslamizm, Şeytanlaştırma.

Islamophobia and anti-Islamism as an Attempt to Create a Demon by the “Western” in the “East”

Abstract

Islamophobia and anti-Islamism, often spoken in the western world today, seem conceptually and factually new, but in fact are a historical fact and a long history. We can take the history of Islamophobia back to the days when Islam was born and encountered with Christianity. Christianity first created anti-Semitism, then anti-Islamism, as a form of hostility against the Jews and Muslims.

In this work is handled how Christianity demonized Islam in the historical process. In fact, anti-Islamism and Islamophobia are products of an otherization and polarizing logic. Christianity has declared the religions it has encountered both before (Judaism) and after (Islam) its opposition and enemy. The examination of historical and cultural backgrounds clearly demonstrates that anti-Islamism is a historical and cultural fiction and that it is reproduced today.

* Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi, kadir.canatan@izu.edu.tr

Keywords: East-West, Islamophobia, Anti-Islamism, Demonization

Giriş

Tam bir tarih belirlemek zor olsa da kavram olarak İslamofobi ve anti-İslamizm, Soğuk Savaş’ın bitimine denk düşen günlerde ve akabinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu hiç de tesadüf değildir: Batı dünyası, ideolojik rakibi olan Komünist Blok’un dağılmasından sonra, bu eski düşmanın yerine yeni bir düşman ikame etmek ihtiyacı hissetmiş ve Ortadoğu’da meydana gelen bazı gelişmeleri bahane ederek yeni tip bir soğuk savaş sürecini başlatmıştır. Bir başka deyişle “kıızıl tehlike”nin yerine “yeşil tehlike”yi ihdas etmiştir.

Aktüel İslamofobi olgusunun ortaya çıkmasında, İran İslam Devrimi başlangıç noktasını oluşturmaktadır. 1979 yılında yayınlanan kitabına İngiliz yazar John Laffin, dikkat çekici bir isim vermiştir: “İslam’ın Tehdidi”.¹ Bu kitap birçok dile çevrilmiş ve anti-İslamist hareketlere esin kaynağı olmuştur. Göç ve göçmenliğe karşı çıkan cılız ırkçı ve yabancı düşmanı politik hareketlerin zayıf olduğu ve henüz Soğuk Savaş’ın sürdüğü bu dönemde anti-İslamizm bir akım haline dönüşmemiştir. Anti-İslamizm’in entelektüel ve politik bir eğilim olmaya başlaması için ikinci kırılma noktası olan Berlin Duvarı’nın yıkılmasına kadar beklemek gerekecektir.

Amerikalı yazar Samuel Huntington’ın “Medeniyetler Kavgası”² (1993) adlı makalesi ve burada önerdiği tez, Amerika ve Batı dünyasında Soğuk Savaş sonrası durumu yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu makale ve burada ifade edilen tez, şüphesiz ki dünyada varolduğu veya varolacağı düşünülen çelişkileri ortaya çıkarması açısından önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde bir yandan içerde gelişen göç ve göçmenlik karşıtı hareketler, diğer yandan da uluslararası değişen dengeler çatışma söylemlerini yaygınlaştırmıştır. Fakat anti-İslamizm ve İslamofobinin esas sorun haline gelmesi; çok-dinli ve çok-kültürlü Batılı toplumlarda Müslüman gruplarla yerleşik toplumlar arasında bir gerilim yaratması, 11 Eylül saldırılarının akabinde olacaktır.

Aktüel İslamofobinin bu üç aşamalı gelişme çizgisi, günümüze kadar literatürde kavramsal olarak belirsiz bırakılan bir noktanın açıklığa çıkarılmasına da fırsat vermektedir. Uluslararası literatürde eş anlamlı olarak kullanılan İslamofobi ve anti-İslamizm kavramları farklı olgulara işaret etmektedir: İlki, sosyolojik bir gerçeklik iken, ikincisi siyasal ve ideolojik bir gerçekliktir. Yakın tarihte ilk önce anti-İslamizm, politik ve entelektüel bir eğilim olarak ortaya çıkmış ve bu, ikincisinin ortaya çıkmasında bağımsız bir değişken olarak işlev görmüştür. Daha basit bir ifadeyle İslamofobi, önemli oranda anti-İslamizmin ürünüdür. Eğer

¹ The Dagger of Islam, Sphere Books Ltd, Aylesbury, Bucks.

² The Clash of Civilizations?, Foreign Affairs, Yaz 1993, s. 22-49.

geçmiş ve günümüz itibariyle bu gerçek göz ardı edilirse, İslamofobi tam olarak anlaşılacaktır.

Bu tespit, İslamofobiyi tek etkenle açıklamaya çalışan bir indirgemecilik olarak görülmemelidir. İslamofobi, görüldüğünden daha karmaşık bir olgudur. Son 20-30 yılın bir olgusu gibi görünen bu olgu, aynı zamanda tarihsel bir derinliğe de sahiptir. Eğer, biraz sonra resmetmeye çalışacağımız tarihsel arka plan olmasaydı, İslamofobi ve bunu da kışkırtan anti-İslamizm bu kadar hızlı yayılmayacaktı. Aslına bakılırsa, İslamofobi ve anti-İslamizm Batı dünyasında tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak sürekli bir biçimde yeniden üretilen eski bir refleksin güncelleşmiş halleridir. Eğer İslamofobi, anti-İslamizmin bir ürünü ise, bu iki olgu da tarihsel bir çatışma kategorisi olarak Doğu-Batı kutuplaşmasının yeni bir ifade biçimidir.

Ortaçağ Hıristiyanlığının ve Kilisesinin gözünde İslamiyet, en azından Hıristiyanlığın heretik bir kolu, dahası İsa karşıtı, şeytani bir olgudur. İslam'ı şeytanla özdeşleştiren bu yaklaşım, tüm tarih boyunca hem Müslüman ve Hıristiyan ilişkilerini, hem de Doğu ve Batı ilişkilerini zehirlemiş ve çatışmalı bir hale getirmiştir. Bu yaklaşım, dün Haçlı Seferleri'ne kaynaklık ederken, bugün de 11 Eylül sonrası gelişmelere ideolojik ve politik bir meşruiyet sağlamaktadır. 11 Eylül'ün hemen akabinde Amerikan Devlet Başkanı'nın "Haçlı Seferlerine Gidiyoruz" açıklaması, daha sonra açıklandığı üzere maksadı aşan yanlış bir ifade değil, Batı dünyasındaki insanların bilinçaltını ortaya koyan önemli bir göstergedir.

Şeytan Hakkında Bazı Mülahazalar

Kur'an'a göre şeytan, insana secde emrine uymadığı için Allah'a isyan etmiş ve bu isyanını bir üstünlük teziyle temellendirmeye ve meşrulaştırmaya çalışmıştır. Söz konusu hikâyeyi Kur'an bir diyalog biçiminde şöyle anlatır:

"Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklerle, "Âdem için saygı ile eğilin" dedik. İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı. Allah, "Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?" dedi. (O da) "**Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın**" dedi. Allah, "Şimdi in aşağı oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddine değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın" dedi. Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver." Allah da, "Sen süre verilenlerdensin" dedi. Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım." "Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın." Allah, dedi ki: "Yerilmiş ve kovulmuş olarak çık oradan. Andolsun, onlardan sana kim uyarsa sizin, hepinizi cehenneme doldururum." (A'râf, 7:11-18).

Gerek eski Yunan düşüncesinde, gerekse İslam düşüncesinde toprak, hava, su ve ateş varlığın yapı taşları olarak sayılmıştır. Bu dört unsur, sadece varlığın temel yapı taşları değil, aynı zamanda sembolik dilde farklı anlamları da dile getirir. Sözelimi toprak alçaklığı, alçakgönüllülüğü, adiliği ifade eder. Söz konusu nesnelere anlam vermek masum bir davranış değildir. Şeytan, kendi yaratıldığı ateşe üstünlük, insanın yaratıldığı nesneye aşağılık anlamı yükleyerek kendince bir seçkincilik örneği sergilemiş ve varlıklar arasında bir hiyerarşi kurmuştur. Şeytan, yeryüzünde ontolojik olarak üstünlük iddiasında bulunan ve Allah’ın belirlediği düzenin dışında, varlık kategorileri arasında kendince bir hiyerarşi kuran, yani ilk kez ırkçılık yapan bir varlıktır. Buna rağmen o serbest bırakılmıştır. Çünkü onun bir işlevi bulunmaktadır. Yaratılış, bir diyalektik; yani iyilik ve kötülük karşıtlığı temelinde inşa edilmiştir. İyilik, ancak kötülüğün olduğu bir ortamda anlamlıdır. İnsanın erdemli olması, bu diyalektik olmadan söz konusu olamaz. Gerçek erdemlilik, kötülüğün de bulunduğu bir ortamda iyiliği seçmek ve onu savunmaktır. Ya değilse sadece iyiliğin ya da sadece kötülüğün kendi başına bulunduğu bir dünya sınav dünyası olmayacaktır. Böyle bir hayat olsa olsa zorunluluktan ibaret olacaktır. Seçme imkânın olmadığı bir yerde insanın hayatı anlamsız ve amaçsızdır.

Tektanrı dinlerde şeytan Tanrı’nın karşıtı değildir. Böyle bir inanç, düalist bir Tanrı anlayışına yol açacağı için tevhide ortadan kaldırır. Şeytan, Tanrı tarafından yaratılmış bir yaratıktır ve ona bir işlev yüklenmiştir. Zıtlık, Tanrı ile Şeytan arasında değil, iyilik ile kötülük arasındadır. Yaratılış düzeni içinde bu kadar işlevsel ve anlamlı olan şeytan ne zaman sorun haline gelmektedir. Bir tanesini demin zikrettik. Eğer o, Tanrı’nın karşıtı ve dengi bir varlık olarak algılanırsa monoteizminden sapma baş gösterir. Diğer sorun ise, onun bir sıfat olarak genelleştirilmesi ve başka varlıkların sıfatı olarak kullanılmasıdır.

Şeytan, İbranice bir kelime olup iftiracı, talip, arabozan, rakip, karşıt ve avare anlamlarına gelmektedir.³ Dilbilimsel açıdan isim değil, sıfat olarak kullanılması dikkat çekicidir. Hıristiyanlar ve Müslümanlar, şeytanı daha çok bir varlık ve bir varlığın ismi olarak telakki ederler. O, kötülüğü temsil eder ve insanları kötülüğe yönlendirir. Daha genel anlamda ise, şeytan kötülüğün temsilini üstlenmiş her şeydir. Bu genel anlamından dolayı şeytan sadece gizil ve olağanüstü bir varlık değil, her yerde ve her zaman karşımıza çıkan farklı türden kötülüklerdir. Burada bir genelleştirme ve şeyleri “şeytanlaştırma” işlemi yapıldığı açıktır. Şeytanlaştırma, şeytana özgü olan iş, eylem ve özelliklerin başka varlıklara atfedilmesidir. Atfedilen şey, bir kişi olabileceği gibi bir hayvan ya da nesne de olabilir. Şeytanı sıfat olarak ifade etmek, bu işlemi daha da kolaylaştırmaktadır.

³ Wikipedia, “Satan” maddesi,

<http://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9ubC53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvU2F0YW4> (27-12-2017). Ayrıca bkz: Derveze, İ. (1989), Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı, C. I, Sh. 355, Yöneliş Yayınları, İstanbul.

Eğer şeytan iftiracı, isyancı ve arabozanlık gibi sıfatlarla ifade ediliyorsa, o zaman bu özelliklere sahip olan herkes şeytan olma riskiyle karşı karşıya kalacaktır.

Bir şeytanlaştırma ideolojisi olarak ırkçılığın ne olduğunu ve nasıl işlediğini anlamak için bu olgunun felsefi öncüllerine yakından bakmak gerekir. Albert Memmi, ırkçı ideolojinin üç önemli postülatı olduğunu saptamıştır.⁴ İlk olarak ırkçılık, yeryüzünde saf ırkların bulunduğunu varsayar. Bu öncül, kutsal metinlerde anlatılan insanın aynı kökenden geldiği şeklindeki çok köklü bir inançla çelişmekle kalmaz, tarih içinde farklı türden ırkların karışımını da göz ardı eder. İkinci olarak ırkçılık, ırklar arasında bir hiyerarşi kurar. Bir başka deyişle bazı ırkların üstün, bazılarının da aşağı statüde olduğunu iddia eder. Bu nokta, tam da ırkçılığın başladığı noktadır. Bu öncül, insanların eşitliğini esas alan geleneksel anlayışla çeliştiği gibi modern eşitlik düşüncesiyle de karşıtlık oluşturur. Buradaki temel yanlış, etnik ve ırksal farkların üstünlük ve aşağılık gibi terimler yardımıyla değer yargısına oturtulmasıdır. Gerçekte farklılıkların hiyerarşik bir düzen içinde kurgulanması keyfi bir çabadır. Sözelimi dillerin farklı olması ayrı bir şeydir, bunların bir kısmının üstün bir kısmının aşağı olduğunu iddia etmek ayrı bir şeydir. Farklılıkların üstün ve aşağı biçiminde kategorize edilmesinin hiçbir bilimsel dayanağı yoktur.

İrkçılığın ikinci postülatı ile şeytanın insan karşısında üstünlük iddiası kesişen bir noktadır. Şeytan, insanın arketipi olan toprak ile kendisinin yaratıldığı ateş arasında hiyerarşik bir ilişki kurmuştur. Yani ateşin topraktan üstün olduğunu iddia etmiştir. Oysa bu arketipler farklı türden nesnelere. Birinin diğerine üstünlüğü ya da aşağılığı gibi bir şey söz konusu olamaz. Elma ve armut nasıl farklı meyveler ise ve bunların biri diğerinden üstün veya aşağı değilse, toprak ile ateş de sadece farklı türden nesnelere. Kaldı ki bu nesnelere dini metinlerde mecazi bir anlam ifade etmiş olması da muhtemeldir. İnsanın temel maddesi olan toprak, farklı kültürlerde bedenini adiliğini, faniliğini ve aşağılığı ifade eder. Ancak insan bedenden ibaret değildir. O, ruh bakımından üstün bir varlıktır. Bu anlamda insan zıtların birliğidir; bedeniyle dünyaya aittir, ama ruhuyla öteye aittir. Allah karşısında kul, diğer varlıklar karşısında ise efendidir. Bu pozisyon, Kur'an'ın deyişleriyle, insana en yüksek seviyeye çıkma imkânı tanıdığı gibi en aşağıya düşme imkânı da vermektedir. "Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırma kurtuluşuna ermiştir. Onu kötülüklerle gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır." (Şems, 91:7-10).

İkinci öncülün mantıksal sonucu, üstün olan ırkın diğerleriyle eşit muameleyi hak etmediği gibi üstün olanın diğerleri üzerinde egemenlik kurmasının doğal olmasıdır. Bu ırkçılığın üçüncü ilkesidir. Demek ki ırkçı bir siyasetin ve iktidarın amacı, düşünsel anlamda soyut bir üstünlük fikri değildir.

⁴ Memmi, A. (1983), *Racisme hoezo? : ontmasking van een onderdrukingsmechanisme*, Masusa, Nijmegen.

Bilakis başka halkların üzerinde bir hâkimiyet kurmak ve bunu meşrulaştırmak üzere kullanılan ideolojik bir temel oluşturmaktır. Nitekim modern tarihte ırkçılık kolonyalizm çağında Avrupalı sömürgeciler tarafından işlevsel bir ideoloji olarak kullanılmıştır. Uygarlık götürme iddiasıyla çeşitli kıtalar işgal edilmiş ve halklar üzerinde hegemonya kurulmuştur.

Doğu ve Batı Ayrımı

İslamiyet’in ortaya çıkışına kadar “Doğu” ve “Batı” kavramları negatif yük ve çağrışımlardan uzaktır. Kur’an’ın ifade ettiği gibi “Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü⁵ işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Bakara, 2:115). Fakat “kutuplaştırıcı” düşünce tarzı, bu iki dünyayı birbirine karşıt bir hale getirmiştir. “Bilinmeyen bir şeyi izah etmek için oldukça sık kullanılan yöntem, zıtlştırma yöntemidir. Yani bilinen bir kavramın karşıtını bulmaktır. Batı’da İslam, bütün yönleriyle Hıristiyanlığın bir karşıtı olarak tasarılanmaktadır. Sözgelimi, Hıristiyanlar barışseverdir, Müslümanlar savaşçıdır; İsa ruhbandı, Muhammed çok evliydi; İncil aslidir, Kur’an kopyedir vs. Bu batıların İslam hakkındaki düşüncesidir. Batılılar, İslam’ı önceki peygamberlerin getirdiği dinlerin bir devamı olarak görmüyorlar. İslam’ı Mekke ve Medine’de başlatıyorlar. Onlara göre İslam, manevi boyutu olmayan maddeci bir dindir: Fetih ve dine zorla sokmanın adıdır. Bu şekilde batılılar, İslam’ı ve Müslümanları savunma pozisyonuna itmekte ve Hıristiyanlarla sonuna kadar ayrıntılarda bir çekişmeyi sürdürmek istemektedir.”⁶

Pekiyi Doğu ve Batı, İslam ve Hıristiyanlık arasındaki bu kutuplaşma ne zaman başlamış ve nasıl gelişmiştir?

Tarihsel olarak İslam, Hıristiyanlıktan yaklaşık 600 sene sonra ortaya çıkmış ve çok hızlı bir biçimde yayılmıştır. Hıristiyan teolog ve bilim adamları, hem İslam’ın yeni bir din olarak ortaya çıkışını hem de bu hızlı yayılışını izah etmekte zorlanmışlardır. İslam’ın yeni bir din olarak doğuşunu teolojik olarak izah etmenin zorluklarından en önemlisi, Hıristiyanlığın bazı merkezi inançlarıyla çelişik görülmesidir. “Bu merkezi inanç değerlerinden biri İsa’nın yaşamı, ölümü ve yeniden doğuşuyla Tanrı’nın insanlığa vahyinin tamamlanmış olması fikridir. Bu şüphesiz ki beraberinde yeni bir peygamberin gelişinin nasıl mümkün olacağı sorununu beraberinde getirmiştir. Bu soruya bazı Hıristiyan teologlar, İslam gibi yeni bir dinin doğuşunu şeytanın işi şeklinde cevaplandırmışlardır. Tanrı, salt Hıristiyanları denemek ve isyankârlıklarından dolayı cezalandırmak amacıyla şeytanın İslam’ı ortaya çıkarmasına müsaade etmiştir. İslam peygamberi Muhammed sahte bir

⁵ “Allah’ın yüzü” ifadesi, mecazî bir anlatım olup, burada “Allah’ın rahmeti, rızası ve nimeti” demektir. Kul, tümüyle Allah’a ait olan yeryüzünün neresinde ve hangi cihetinde, ne tür bir taat ve işe girişse, Allah’ın lütuf ve rahmetini orada bulur.

⁶ Van Bommel, A. (2005), “Müslüman Doğu” ile “Hıristiyan Batı”nın Birbirleri Hakkındaki İmajları, Sh. 264, Beyan Yayınları, İstanbul.

peygamberdir; şeytanın bir aracıdır; ortaya koyduğu vahiyleri kendisi uydurmuş, vicdansız, güç düşkününü bir sahtekârdır; İsa karşıtlığının (*Antichrist*) bir öncüsüdür. İslam, başka bir deyişle şeytani bir karaktere sahiptir.”⁷

İsa karşıtlığı olarak çevrilen “*Antichrist*” kavramı, İncil’de geçen bir sözcüktür. Yuhanna’nın 1. ve 2. mektuplarında geçen bu ifade, tarih boyunca kimi insanları nitelenebilecek üzere kullanılmıştır. Yunanca’da “anti” kelimesi, karşıt anlamına gelebileceği gibi “yerine geçen” anlamında da kullanılmaktadır. Bu anlamda *Antichrist*, dünyanın son saatlerinde ortaya çıkacak ve İsa Mesihi yalanlayacak ve onun yerine geçmek isteyen bir kişidir (Yuhanna, 1. Mektup, Bab 2:18-23). Bu figür tam da İslam literatüründe geçen “*Deccal*”in kendisidir.⁸ Tarih boyunca *Deccal*’in kim olduğuna dair hem Hıristiyan dünyasında hem de İslam dünyasında spekülasyonlar yapılmıştır. Birçok tarihi kişilik *Deccal* olarak etiketlenmiştir. Roma kralı Nero, Roma’daki papalar (bazı Protestanlara göre), kilise ıslahatçısı Marten Luther (bazı Katoliklere göre), Napolyon ve Hitler bunlara örnek olarak verilebilir. Rum-Katolik Kilisesi, dünyanın sonuna doğru son bir kez denenme olacağını ve bu denemeden pek çok dindarın küfre düşeceğini beklemektedir. En kötü dinsel sapma teorisi, Hıristiyan teolojisine göre *Deccal* inancındır, çünkü insan burada Tanrı yerine kendisini yüceltecek ve kutsayacaktır.

İslam’ın erken bir döneminde Hz. Muhammed’in Hıristiyan teologlar tarafından *Deccal*’in öncüsü olarak nitelenmesi, bu silahın sadece dünyevi iktidarı elinde tutan ve Hıristiyanlara inançlarından dolayı baskı yapan politik liderlere değil, Hıristiyanlığın rakibi olabilecek dini liderlere karşı ideolojik bir silah olarak da kullanılmış olduğunu göstermektedir. Bu, dini metinlerin yorumlanmasında dikkate alınması gereken çok önemli bir noktadır. Çoğu kişinin zannettiğinin zıddına din yorumcuları, asla kendi dönemlerinin siyasal ve toplumsal gelişmelerinden bağımsız olamamaktadırlar. Bilakis onlar, dini metinleri tarihsel-toplumsal ve kültürel bir bağlam içinde okumakta ve yorumlamaktadırlar. Bu sadece Hıristiyanlık için değil, aynen İslam için de, başka dinler için de geçerli bir durumdur. Eğer Hıristiyan teologlar dini metinlere sadakatle bağlı kalıp yorumlarını metin-merkezli yapmış olsalardı, Yuhanna’nın 1. Mektubunda dile getirildiği üzere Mesih muhaliflerinin “Bizden çıktılar, ama bizden değildirler” ifadesi üzerinde iyice düşünürler ve *Deccal*’in başka bir toplumdan değil, kendi içlerinden çıkacağını bilirlerdi. Öte taraftan İncil, bize *Deccal*’i çoğul olarak bildirmektedir; anlaşılan o ki dünyanın sonuna doğru birçok *deccal* çıkacaktır.

İslam’ın ortaya çıkışını ve hızla dünyaya yayılışını açıklamakta zorluk çeken Hıristiyan teologlar ve başka bilim adamları, İslamolog P. S. Van Koningsveld’in yazdığına göre bir de komplo teorisi geliştirmişlerdir. Bu teoriye göre Kur’an

⁷ Van Koningsveld, P. S. (1993), *Sprekend Over de İslam en de Modern Tijd*, Sh. 12-13, Prometheus&Teleac, Amsterdam.

⁸ Nitekim bu benzerlikten dolayı Alman filozof Friedrich Nietzsche’nin “*Antichrist*” adlı kitabı Türkçeye “*Deccal*” olarak çevrilmiştir.

metinleri ile Tevrat ve İncil metinleri arasında benzerliklerin bulunması boşuna değildir. Çünkü Muhammed’in gizli bir hocası olmuş ve Muhammed dini bilgilerini ondan almıştır. Bu kişi, uygunsuz davranışlarından dolayı dini görevinden uzaklaştırılan Hıristiyan bir din adamından başkası değildir. Bu ruhani, Kilise’den intikam almak için Arap yarımadasına gitmiş ve orada Muhammed’i sahte bir peygamber olarak yetiştirmiştir. Bu durumda İslam, Hıristiyanlığı içinden çökertmek üzere hazırlanmış bir komplodan başka bir şey değildir. Kısacası İslam, Hıristiyanlığın gayri meşru çocuğudur.⁹

İslam’ın ortaya çıkışını ve Hz. Muhammed’in yeni bir peygamber olarak kendisini ilan etmesini anlamadaki güçlük, kelimelere de yansımıştır. Hıristiyanlık dünyası “Peygamber” ve “elçi” sıfatını Hz. Muhammed için nadiren kullanılır. Daha çok çölden gelen “barbarlar” şeklinde nitelenen Araplar, İsmail’in ve Hacer’in soyundan gelenler anlamında “Hacer’in Oğulları” ve “İsmail’in Oğulları” diye isimlendirilirler. Hakimiyetlerinin yalnızca dünyevi hakimiyet anlamında anlaşıldığının bir göstergesi olarak Süryani yazarlar, halifelere ve Hz. Muhammed’in kendisine “krallar” olarak gönderme yaparlar; Muhammed, Arap krallarının ilkidir.... Ortaçağ Latin Hıristiyan yazarları için “İslam” ve “Müslüman” kelimeleri, birkaç istisna dışında hemen hemen bilinmeyen kelimelerdir. Onlar da doğudaki dindaşlarının yaptıkları gibi Müslümanları ifade etmek için Araplar, Türkler, Morlar, Sarazenler şeklindeki etnik çağrışımlara sahip terimleri kullanmaktaydılar.¹⁰

Neredeyse yakın zamanlara kadar “Müslüman” ve “İslam” terimlerini kullanmama konusunda bir direniş sürüp-gelmiştir. Altmışlı yıllardan itibaren Akdeniz çevresindeki Müslüman ülkelerden (Türkiye, Fas gibi) Avrupa’ya göç eden konuk işçiler için “Muhammedan”, onların dini için ise “Muhammedanizm” kavramını kullanmışlardır. Bu kavram, İslam’ın Hz. Muhammed tarafından kurulan bir din olarak algılandığını göstermekle kalmaz, Müslümanları da onun takipçileri olarak ifade eder. Oysa Müslümanlar için Hz. Muhammed, Tanrı tarafından görevlendirilen ve İslam’ı tebliğ eden bir elçidir. O, kendi kafasına göre bir din kurmamıştır. Aslında bu ifadeler Müslümanlardan ziyade Hıristiyanların düşüncesini yansıtmaktadır. Bu yaklaşım etnosantrik bir bakış açısının ürünüdür. Hıristiyanlıkta Hz. İsa merkezi bir figür olduğu için, onlar İslam’da da Hz. Muhammed’in merkezi bir figür olduğunu sanmışlardır. Oysa Hz. Muhammed’in tebliğini üstlendiği İslam’da, Tanrı merkezde olup Muhammed sadece O’nun elçisidir. Nitekim bu husus İslam’ın amentüsünde açıkça ifade edilmiştir.¹¹

Daha sonraki tarihi seyri izlediğimizde, eski Yunanlılarda geçerli olan uygar ile barbar arasındaki ayrım, Doğu ve Batı merkezli olarak yeniden tanımlanmış ve bu kez Batı “uygar”, Doğu ise “barbar” olarak tanımlanmaya başlamıştır. İslam ile

⁹ Van Koningsveld, P. S. (1993), Sprekend Over de İslam en de Modern Tijd, Sh. 13-24, Prometheus&Teleac, Amsterdam.

¹⁰ Aydın, Fuat (2011), Batı İslam Algısının Arkeolojisi, Sh. 19-20-24, EskiYeni Yayınları, Ankara.

¹¹ İslam’ın amentüsü, “Şahitlik ederim ki Allah’tan başka Tanrı yoktur ve Muhammed, Allah’ın elçisidir” şeklinde ifade edilir.

Hıristiyanlık arasındaki tarihsel rekabet, bu iki dünya arasındaki ilişkiyi çatışmalı bir hale getirmekle kalmamış, aynı zamanda kutupsal bir düşünce tarzının da gelişmesine zemin hazırlamıştır. “Platon ve Aristoteles kadar Hıristiyan din bilimcileri de, doğal dünyadaki sonsuz farklılıklardan duydukları çok daha büyük zevk ile ahlaki monizme bağlılığı birleştirdiler. Tanrı kolaylıkla tekdüze bir evren yaratabilirdi. Bunu yapmamış olması farklılığa ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Augustine, Tanrı’nın neden her şeyi benzer yaratmadığını sormuş ve “her şey benzer olsaydı hiçbir şey olmazdı” diye cevap vermiştir.... Dünyadaki her türün eşsiz bir doğası, evrende farklı bir yeri vardır ve dünyadaki kusursuzluk ve uyuma kendilerine özgü mükemmellik durumuna ulaşarak katkıda bulunurlar.”¹² Aquinas, bu tezi daha da geliştirmiş ve evrene mükemmelliğin hâkim olduğunu söylemiştir. Evrendeki mükemmellik, her biri “kendi ölçüsüne göre” Tanrı’nın suretini yansıtan “şeylerin düzenli çeşitliliğinden” kaynaklanıyordu.

Evrendeki çeşitlilik ve farklılık konusunda düşünce üreten Hıristiyanlığın bu iki önemli düşünürü, gelin görün ki Hıristiyanlık dışındaki dinler ve gruplar için acımasız bir eleştiri ve hoşgörüsüzlüğün temsilcisi olmuşlardır. İlkçağ ile Ortaçağın sınırında duran Augustinus (354-430) Kilise babalarının en büyüğü olup, Hıristiyan olduktan sonra tüm hayatını Kilise’ye vakfetmiş ve Kuzey Afrika’da piskopos olarak ölmüştür. İslam’ın ortaya çıkmasından önce yaşayan bu düşünür, Hıristiyanlığı tek gerçek din, Katolik kilisesini de bu dinin tek yetkili sözcüsü görmüş ve kiliseden başka bir kurtuluş yolu olmadığını söylemiştir. Yaşadığı dönemde dört büyük sapkınlık olarak gördüğü Manikeizm, Donatizm, Pelagianizm ve Aryanizm ile savaşmakla kalmamış, Yahudileri şer bir güç olarak tasvir etmiştir. “Agustin için Musevi kanunu ve tüm Yahudi tarihi yalnızca Hıristiyanlığa hazırlık olarak önem taşıyordu. Musa ve Eski Ahit’teki diğer peygamberler Kanunun çok yetersiz olduğunu ve İsa şeklinde gelecek asıl gerçeğin yalnızca bir gölgesinden ibaret olduğunu biliyorlardı. Bu yüzden Musa’nın asıl mirasçıları Hıristiyanlardı ve Hıristiyanlığı seçmeyen Yahudiler dinden dönmekle suçluydular. Augustine, İbrani metinleri Musa’nın Kanunu’nun Mesih’in gelişiyi feshedileceğini ve geçerlilik süresinin sınırlı olduğunu belirtiyordu. Onun emirlerine uymaya devam eden Yahudiler ruhsal açıdan kör, inatçı, “dünyevi” ve putperestler. O kadar yozlaşmışlardı ki, İsa’nın kendilerine sunduğu kurtuluşu geri çevirmekle kalmamış onu reddedip çarına gerdirerek Şeytana alet olmuşlardı.”¹³

Augustinus, donatistlere karşı yürütülen kovuşturmayı meşrulaştırmak için kilisenin sevgiden kaynaklanan bir sebeple kovuşturma yaptığını iddia etmiş ve bu iddiasını Luca İncil’inde yer alan bir hikâyeye dayandırmıştır. Bu hikâyeye göre zengin bir adam büyük bir akşam yemeği hazırlar ve şehirdekilere ziyaret vermek ister. Fakat şehrin zenginleri birer bahane göstererek bu yemeğe katılmak istemezler.

¹² Parekh, Bhikhu (2002), Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Sh. 30-31, Phoenix Yayınları, Ankara.

¹³ Parekh, Bhikhu (2002), Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Sh. 35, Phoenix Yayınları, Ankara.

Bunun üzerine ev sahibi kâhyaya der ki, şehrin meydanlarına ve sokaklarına git, ne kadar yoksul ve özürlü varsa topla getir. Hizmetçi bunu yaptıktan sonra efendisine sofrada hala yer bulunduğunu söyler. Bunun üzerine ev sahibi, “Yollara ve çitlerin boyuna çık, bulduklarını içeri girmeye zorla da evim dolsun.” (14:23). Bu hikâye sembolik bir dille anlatılmış olup, zorla içeriye almaya, yani zorla hidayete bir kanıt olarak kullanılmıştır. Hikâyede ev sahibi, Tanrı’yı; kâhya, elçiyi; yemek, göksel mesajı ve hidayeti, davetliler ise mesaja muhatap olanları dile getirmektedir.

Augustinus, “Tanrı Devleti” (De Civitate Dei) adlı kitabında sadece Hıristiyanlığı savunmamıştır, burada aynı zamanda bir tarih felsefesi ortaya atmıştır. Buna göre insanlık tarihi iki ruhsal akım arasındaki amansız bir savaş tarihi olarak resmedilmiştir. Bir tarafta Tanrı’nın şehri, diğer tarafta ise düşmüş insanların yaşadığı dünya şehri bulunmaktadır. Bu kitapta sergilenen düalist fikirler onun neden bir süre maniheizmin doğulu mezhebine girdiğine de ışık tutmaktadır. Bu inanışa göre de ışık ile karanlık arasında ezeli bir mücadele söz konusudur. Işığın temsilcisi Tanrı ve onun iyilik fikri, karanlığı ise Şeytan ve kötülük fikri temsil etmektedir.

Augustinus, iyilik ve kötülük, Tanrı ve Şeytan konusunda ne kadar düalist ise devlet ve din konusunda da o kadar monist bir görüş sahibidir. Onun görüşleri Kral Büyük Konstantin’in kiliseyi ayrıcalıklı ilan etmesine ve M. 380 yılında Kral 1. Theodosius’un Hıristiyanlığı devlet dini haline getirmesinde etkili olmuştur. Bundan böyle kiliseye üyeliğinin kaybı, vatandaşlık haklarının da yitirilmesi anlamına geliyordu. Teokratik devlet yapısı içinde kâfirler ve Yahudiler kaçınılmaz bir biçimde ikinci sınıf vatandaş haline gelmişler, Hıristiyan ‘sahte öğretmenler’ ise dayak cezasına maruz kalmışlardır. Siyaset ve din birliğinden oluşan sosyal monizm din politikasında toleransı dışlıyordu.¹⁴

Ortaçağda Hıristiyanlığın en yetkin düşünürü olan Akinolu Thomas (1225-1274), Augustinus’un izinden giderek “Tek gerçek din, Hıristiyanlıktır; Tek yetkili kurum Kilisedir; Kilisenin dışında kurtuluş yoktur” tezini savunmaya devam etmiş ve Yahudiler karşısında da farklı bir tutum ortaya koymamıştır. Şüphesiz ki Thomas, İslam karşısında da etkili bir şekilde görüş bildirmiş ilk kişilerden biridir. “*Summa Contra Gentiles*” adlı eseri, İspanya’daki misyonerlere Hıristiyan olmayanlarla yaptıkları tartışmalarda rehberlik eden, dinbilimsel bir el kitabıdır. Kitap Hıristiyan olmayanlara bu dini kabul ettirmek için yazıldığından ve bu konuda İncil’den alınan savların bir yardımı olmadığından, Aquinas çalışmayı tarafsız olduğunu iddia ettiği felsefi öncüllere dayandırıyordu. Elbette öncüller tarafsız değildi ve Hıristiyan inancının doğru olduğunu büyük ölçüde peşinen kabul ediyordu. Aquinas, İslam ile

¹⁴ Hoogerwerf, Andries (2002), *Wij en Zij, Intolerantie en verdraagzaamheid in 21 eeuwen*, Damon, Sh. 56, Budel.

diyaloga girmek bir yana, onu anlamakla bile pek ilgilenmiyordu. Onun asıl amacı, İslam'ın sahte ve ahlaksız bir din olduğunu göstermekti."¹⁵

Ortaçağ boyunca Katolik kilisesi ve din adamları, İslam'la kavgalarını hem pratik anlamda Haçlı Savaşları yoluyla hem de teolojik (ideolojik) saldırılar yoluyla sürdürmüşlerdir. Ama Haçlı Seferleri Müslümanları daha yakından tanıma fırsatı da sağlamıştır. "Avrupalılar arasında İslam'ı bir din olarak ilmi bir şekilde tetkik etme arzusu ve arzusunun zamanla aleni bir şekilde artması, Haçlı Seferleri sırasında meydana geldi. Daha evvel İslam hakkında, kısmen Bizans kaynakları, kısmen de İspanya'daki Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki münasebetler sebebiyle şüphesiz bir şeyler biliyorlardı. Ancak bu bilinenler, içinden çıkılmaz surette hatalarla dolu idi. Müslümanları, Muhammed'e ibadet eden putperestler olarak telakki ediyorlardı. Yahut Peygambere sihirbazlık isnad ediyorlardı. Muhammed'in adından bozularak meydana getirilen İngilizce'deki Mahound kelimesinden de anlaşılacağı gibi, bizzat Ona şeytan diyorlardı. İslam dininin, fuhşa ve gayri meşru cinsi münasebetlere müsaade ettiğine inanıyorlardı."¹⁶ Fakat Ortaçağ'daki çatışmalı ilişkiler ve bunun yarattığı gerilimler dolayısıyla Hıristiyan bilim adamları hiçbir zaman İslam'ı kendi kaynaklarını dikkate alarak ve aslına uygun olarak ortaya koyamamışlardır.

İslam hakkında tüm Ortaçağ boyunca etkili olan ve hatta bazı bakımlardan günümüzü de önemli ölçüde etkileyen görüşleri bu dönemde geliştirmişlerdir. Watt'ın ortaya koyduğu üzere Ortaçağ Hıristiyanlığının İslam algısı şu dört iddia tarafından belirlenmiştir.¹⁷

- 1) İslam dini batıl ve hakikatin zıddıdır.
- 2) İslam, şiddet ve kılıç dinidir.
- 3) İslam, nefse düşkünlüğü öğretir.
- 4) Muhammed, İsa'nın karşıtıdır.

İlk nokta, Hıristiyanlığın kendisi hakkında üretilmiş olan görüşle uyumlu bir iddiadır. Yukarıda ifade edildiği üzere Hıristiyanlık kendini tek gerçek din, Kiliseyi tek yetkili gördüğü ve Kilise dışında kurtuluşu mümkün görmediği için kaçınılmaz bir şekilde İslam da dâhil olmak üzere bütün dinler ve dini kurumlar batıl ve hakikat dışı olmak zorundaydılar. İkinci nokta, hem İslam'ın neden hızlı yayıldığı sorusuna bir cevaptır, hem de Haçlı Seferleri'ni meşrulaştırmak için ileri sürülmüş bir gerekçedir. Oysa birçok sosyalbilimcinin söylediği üzere bu Hıristiyanlığın kendi yaptıklarını İslam'a (ya da ötekine) projekte etmesinden başka bir şey değildir.

¹⁵ Parekh, Bhikhu (2002), Çokkültürlüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Sh. 35, Phoenix Yayınları, Ankara.

¹⁶ Watt, Montgomery (1989), İslam Avrupa'da, Sh. 28-29, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

¹⁷ Watt, Montgomery (1989), İslam Avrupa'da, Sh. 28-29, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

Dolayısıyla bu iddia İslam hakkında bir şey söylemekten ziyade, Hıristiyan Katolik Kilisesi hakkında bir fikir vermektedir.

Üçüncü nokta, tıpkı ikincisinde olduğu gibi Hıristiyanlık inancının cinsellik ve evlilik konusundaki perspektifleriyle yakından ilişkilidir. Hıristiyanların bu konuda ortaya koydukları tek veri, İslam’ın dört kadınla evliliği kabul etmesi ve Hz. Muhammed’in birden fazla evlilik yapmış olmasıdır. İslam’da çokevlilik konusu çok tartışılmış bir konudur: İslam, çokevliliği getirmiş bir din değildir; tek yaptığı şey sınırsızca yapılan çokevliliği dörtle sınırlamış olması ve çokevlilik durumunda eşler arasında adaleti emretmiş olmasıdır. Nisa Suresi’nde ortaya konulduğu üzere İslam’da esas öngörülen tek evlilik kuralıdır. Çokevlilik, savaş ya da benzer durumlar nedeniyle yetim kalan kız çocuklarına Müslümanların sahip çıkması ve onlarla, gerekirse çok evlilik yapmalarıdır. Sosyal güvencenin ve refah devletinin olmadığı bir dönemde evlilik bir güvence anlamına da gelmekteydi. Öte taraftan Hz. Muhammed’in çok evlenmiş olması, onun nefesine düşkünlüğünden değil, sosyal ve politik nedenlerle evlilik yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. Tarihsel olayları bugünün perspektifinden anlamak isteyen anakronik yaklaşımlardan uzaklaşmadıkça, bu meseleleri anlamak neredeyse imkânsız görünmektedir. Fakat daha önemli bir husus, bu dönemde Hıristiyanlığın cinsellik konusuna yaklaşımındaki çarpıklıktır. Ortaçağ Hıristiyanlığına göre cinsellik zorunlu bir günahtır, evlilik salt çocuk dünyaya getirmek ve nesli devam ettirmek içindir. Boşanmak ise bir tabudur. Din adamları, bekâr kalmayı büyük bir erdem olarak karşılamalı ve evlenmemelidir. Cinsellik konusuna böyle katı ve negatif yaklaşan bir zihniyetin İslam’ın olumlu ve hoşgörülü tavrını anlaması elbette imkânsızdır. Burada da etnosantrik yaklaşım kendini açığa vermektedir.

Son nokta, İslam düşmanlığının yaratılmasında daha önemli bir noktadır. Burada, “İsa aleyhtarlığı”ndan maksat onun bir “Deccal” şeklinde resmedilmesidir. Bu, Ortaçağ dini toplumlarında en etkili silahtır, öteki iddia ve suçlamalar bunun sonuçları olarak görülmelidir. Deccal etiketinin İslam ve Muhammed’e atfedilmesi, onu doğrudan doğruya Hıristiyan Batı’nın karşı kutbu ve düşmanı kılmaktadır. Bu şekilde yaratılan Doğu ve Batı kutuplaşması, İyilik ve Kötülük arasındaki kavgaın mekânsal olarak somutlaştırılmasıdır. Bundan böyle Kur’an’ın söylediği “Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Bakara, 2:115) ayetinin ifade ettiği gerçek ters yüz edilmiştir. Bu anlamda Hıristiyanlığın ortaya çıkmasından sonraki tarih, daha önce içi pozitif ve en azından nötr olan Doğu-Batı kavramlarının içinin negatifleştirilmesinin ve kurmaca bir Doğu-Batı karşıtlığının yaratılması tarihidir.

Doğu ve Batı Hıristiyanlığının İslam algısını karşılaştıran bir çalışmada ortak unsurların çok fazla olduğu gösterilmiştir.¹⁸ Bu, Batı Hıristiyanlığının Doğulu kaynaklara dayandığını da göstermektedir. Çünkü yakın temas içinde olan Doğu

¹⁸ Aydın, Fuat (2011), Batı İslam Algısının Arkeolojisi, Sh. 41-54, EskiYeni Yayınları, Ankara.

Hıristiyanları İslamı kendilerine bir rakip olarak görmüşler ve İslam'ın hızlı yayılışı karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Özellikle şu noktalarda bir ortak algı olduğu görülmektedir:

- 1) Muhammed, Mesih'in karşıtıdır (yani Deccaldır);
- 2) İslam, putperest bir dindir;
- 3) Muhammed bir peygamber değildir, çünkü mucize göstermemiştir;
- 4) İslam kılıçla yayılan bir dindir;
- 5) Kur'an ilahi olmayıp, Muhammed'in başkalarının yardımıyla yazdığı bir kitaptır;
- 6) Muhammed şehvet düşkünü biridir ve İslam cinselliğin öne çıktığı bir cennet anlayışına sahiptir.

Bu kalıp yargıların Hıristiyanlar arasındaki etkisi, Müslümanlara karşı nefret ve İslam düşmanlığı şeklinde iken, Müslümanlarda da aşırı bir savunma edebiyatının gelişmesine yol açmıştır. İkinci noktayla ilgili bir örnek vermek gerekirse, Kur'an geçmişte pek çok kavme peygamberlerin mucizelerle gelmesine rağmen bunun pek fazla fayda vermediği, çünkü bu onların sihirbaz ve büyücü şeklinde damgalanmasına da sebep olduğunu anlatır. Böyle olduğu halde Hz. Muhammed'in mucizelerinin yokluğu meselesinde Müslümanlar onu başka peygamberlerle yarıştıracasına ona mucizeler yakıştırmaya yönelmişlerdir. Bunun tipik örneklerinden biri Suyuti'nin (1445-1505) "Olağanüstü Yönleriyle Peygamberimiz" adlı eseridir.¹⁹ Bu eserinde yazar, çok ileri giderek Hz. Muhammed'in tüm organlarında bir mucize saklı olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.

Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki ilişki, Ortaçağda sadece askeri bir ilişki değildi. Haçlı seferleriyle birlikte ticaret ve kültür alanlarında da alışverişler başladı. Bu şekilde Latin Katolik dünyası, İslam dünyası ve kültürüyle yoğun bir ilişkiye girdi. Müslümanlardan elde edilen yerlere Avrupalı bilginler gitmeye ve orada İslam bilimlerini Arapça bilen Hıristiyanlar ve Yahudiler yoluyla öğrenmeye başladılar. Bu alışveriş bir anlamda eski Yunan mirasını keşfetmek anlamına geliyordu. Arapça'dan çevrilen metinler çoğu kez tıp, matematik, astronomi ve felsefe gibi pratik kullanım değeri yüksek olan bilimlerdi. Bu kültürel etkileşim Avrupa'da "Onikinci Yüzyıl Rönesansı"na yol açmıştır.

Onbeşinci yüzyılın ortalarından itibaren bildiri ve kitaplarda Türkler hakkında haber ve hikâyeler yazılmaya başlanmıştır. Osmanlılar ve Türkler hakkında yazılan literatüre "Turcica" adı veriliyor ve bu eserler Türklerle en fazla ilişkisi olan Avusturya, Almanya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde yayınlanıyordu. Osmanlının siyasi ve askeri gücü Avrupa'da ilerledikçe olumsuz haberler ve

¹⁹ İzyayıcılık-Gerçek Hayat, İstanbul 2003.

bilgiler de gittikçe genişleyerek yayılıyordu. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra Türk kelimesi, korku ve nefret çağrışımı yapıyordu. Üstelik Avrupa'da "Türk" ve "İslam" kavramları sürekli olarak özdeş ve birbiriyle yer değiştirebilir bir şekilde kullanılıyordu. Avrupa Hıristiyanlık dünyası bir taraftan Türkler hakkında negatif bir imaj yayarak halkı harekete geçirebiliyor, diğer taraftan da Roma kilisesinin hükümlerini altında bütün Hıristiyanları birleştirmeyi amaçlıyordu.²⁰

Kilise tarafından yazılan bildiri ve kitaplarda Türkler, Hıristiyanların baş düşmanı olarak gösteriliyor ve Osmanlı sultanları İsa aleyhtarı (Deccal) olarak damgalanıyordu. Bütün bu yayınlarda merkezi tema Türklerin barbarlığı idi. Türkler, suçsuz Hıristiyanları vahşice öldüren, etrafı yakıp yıkan ve eline değerli ne geçerse onu çalan kimselerdi. Bu tür propagandaya dayalı haber işleme tarzı, elbette realiteden kopuktu. Gerçekte acımasız olan savaş ve savaşın koşullarıydı. Zira bu koşullarda Hıristiyanlar da acımasızca davranıyorlardı.

Onaltıncı ve Onyedinci yüzyılda gerçekleşen Reformlar ve Aydınlanma Çağ'ında Batıdaki İslam imajı, bazı önemli klasik öğeleri yeni döneme taşıırken, kısmi değişimleri de beraberinde getirdi. Düşman imajı İspanya'da artarak devam etti. Zira burada engizisyon dolayısıyla Müslümanlar ve Yahudiler inançlarından dolayı kovuşturuluyor, işkencelere maruz kalıyorlardı. Neticede Müslümanlar 1609 yılında Kuzey Afrika'ya sürülmüşlerdir. Bu yüzyıllardaki Türk imajı da son derece olumsuzdu. Türkler hakkındaki bilgiler, geleneksel Hıristiyan önyargılar temeline dayanıyordu. Bugün bile Avrupa'da "Türk" kelimesi hala birilerini azarlamak ve kötülemek için kullanıyorsa, bu söz konusu dönemin bir armağanıdır.

Onyedinci yüzyıla damgasını vuran Reformlar ve Aydınlanma Çağ'ında, aydınların da İslam imajı pek net değildi. Bu dönemde etkili olan yazarlardan Hollandalı bir teolog ve hukukçu olan Hugo de Groot, hapiste kaldığı yıllarda yazdığı bir kitapta, bir taraftan Hıristiyanların birleşmesini savunurken, diğer taraftan da kâfirler, Yahudiler ve Müslümanlara karşı keskin eleştiriler yapıyordu. İslam hakkındaki kullandığı kaynaklar, eski ortaçağ kaynakları olduğu için doğal olarak eski imaja ait unsurları muhafaza ediyordu. Hollanda kökenli bir başka kişi, Profesör Adriaan Reland, kalvenist biri olarak İslam'ın bilimsel bir şekilde incelenmesi gerektiğini açıklıyordu. Nitekim 1705 yılında yayınlanan "Muhammed'in Dini Hakkında" adlı eserinde Batılı önyargıları eleştiriyor ve Arapça kaynaklara dayalı olarak daha tam bir İslam imajı çiziyordu. Çünkü kendisi hem doğu dillerini biliyor, hem de bir teolog olarak dinlerin kendine özgü yapılarını dikkate alıyordu. Ona göre dinlerin birbirlerine karşı olan saldırıları akılcılıktan ziyade duygusallıktan kaynaklanıyordu. Bir dinin mensubu başka bir din hakkında olumsuz imajlar çizerken, aslında kendi karanlık boyutunu ona yansıtıyordu.²¹

²⁰ Canatan, Kadir (1995), Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, Sh. 309-310, İnsan Yayınları, İstanbul.

²¹ Canatan, Kadir (1995), Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, Sh. 314, İnsan Yayınları, İstanbul.

Aydınlanmacı düşünürler genelde bütün dinler hakkında iyi şeyler düşünmüyorlardı. Ama onların İslam'a yönelik eleştirisi, bir başka anlam taşıyordu. Onlar İslam'a yönelik eleştirilerde bir taraftan eleştiriye en layık bir din olarak İslam'ı birinci sırada gördükleri gibi, öte taraftan da İslam'ın şahsında Hıristiyanlığı yargılıyorlardı. Zira Hıristiyanlığa doğrudan saldırmak rizikolu bir işti. Bu dönemde hâkim olan anlayışa göre dinler, fanatizm, ilerlemeye karşı ayakbağı ve gericilik demektir. Buna Voltaire'in çalışması iyi bir örnektir. Fransız düşünürü Voltaire "Muhammed veya Fanatizm" adlı tiyatro çalışmasında dinsel fanatizm olgusunun psikolojik bir analizini yapmaktadır. O, İslam'ı seçerken içeriksel bir tartışmadan ziyade dinlerin genel olarak fanatizme yol açan özelliklerini irdelemeyi düşünmüştür. Voltaire de kaynaklarını ortaçağdan alıyordu. Bu eserindeki dinlere yönelik eleştiri o kadar şiddetli idi ki, kilise bile buna dayanamayarak piyesin oynanmasını yasaklamıştır.

Kolonyalizm döneminde, ortaçağ İslam imajının yeniden canlandırıldığını görüyoruz. Bunun gerekçeleri hakkında Amsterdam Üniversitesi Arap ve İslam Araştırmaları Enstitüsü öğretim görevlisi Rudolph Peters şöyle demektedir: "Ortaçağda gelişen bu İslam ve Müslüman imajı, Avrupa emperyalizmi döneminde yeni bir canlılık ve enerji kazandı. Müslümanlar gerici, fanatik ve kavgacı tipler olarak gösterilerek, medeniyetin yayılmasına hizmet iddiası ile sömürgeci genişleme haklı gösterilmek istendi. Bu aynı zamanda, sömürgecilerin yerli halka karşı zor kullanmaları için bir bahane oluyordu."²² Gerçekten de Müslüman dünya ile Hıristiyan dünya arasındaki tarihsel ilişkilere şöyle kuşbakışı bir göz attığımız zaman olumsuz İslam imajının Batının kendi saldırılarına ve İslam dünyasında gerçekleştirdiği insanlık dışı eylemlere karşı meşru bir kılıf işlevi gördüğüne tanık oluyoruz. Saldırganlık ve imaj arasındaki etkileşim her zaman karşılıklıydı. Savaş ve genişleme anlarında, imaj olumsuzlaşıyor ve tekrar bu temelde saldırganlık haklılaştırılıyordu.

Batı kökenli oryantalizm de zanlı bir kimlikten asla kurtulamamıştır. Oryantalizm temel paradigması Doğu ve Batı arasında uzlaşmaz karşıtlığı göstermektir. Buna göre Batı dünyası dinamik, yenilikçi, açık, hoşgörülü ve girişimci; İslam dünyası ise eski geleneklere kapanmış, statik, fanatik, pasif ve gelişmeye karşı bir dünyadır. Bir Amerikalı bilimadamı oryantalizmin ürettiği İslam imajı hakkında şunları söylemektedir: "Güçlü bir düşman, yakın doğunun ürettiği sapık ve egzotik bir yapı, yarı durağan ve içine dönük bir kitle, yeniden yapılanmayı becerememiş bir medeniyet ve modern çağa fanatik hatta intiharvari bir tepki."²³

²² Peters, R. (1989), İslam ve Sömürgecilik, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi, Sh. 31, Nehir Yayınları, İstanbul.

²³ Prueett, Gordon E. (1989), "İslâm ve Oryantalizm", Oryantalistler ve İslâmiyatçılar, Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi, Sh. 61-62, İstanbul.

Sömürgecilik sonrası dönemde, Ortadoğu merkezli yaklaşımlar nedeniyle, uzun süre Batı edebiyatında uzun elbiseli, elinde parıldayan palası ile Muhammed'in dinine girmeyi reddeden her kâfiri boğazlamaya hazır Ortaçağ'ın "Korkunç Türk" imajı yerini, savaş kıyafetiyle, omuzunda kalaşnikofu olan, masum Yahudi ve Hıristiyan kadın ve çocukları bile gözünü kırpmadan katletmeye hazır "Arap terörist" imajı almıştır.²⁴

Edward Said'in Şarkiyatçılık eserinde dile getirdiği üzere Şarkiyatçılık Şark'a ilişkin uçuk bir Avrupalı hülyası değildir. Şarkiyatçılık, Şark ile Garp arasındaki iktidar ilişkisini tanımlayan söylemdir. Bu söylem, Şark ile Garp arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünce biçimidir (1999:12). Eğer Batılı sıradan bir insan bugün Yunan'daki *barbar*, Ortaçağdaki *putpreset-kafir*, sömürgecilik zamanındaki *vahşi-yerli*, Aydınlanma sonrası *kültürel-geri* ve Soğuk Savaş dönemindeki *komünist-şeytan* ile *Müslüman fundamentalist*'i aynı uğursuz ve tehdit edici düşman şeklinde algılıyorsa,²⁵ bu sahip olduğu tarihsel mirasın onda oluşturduğu geleneksel refleksler nedeniyledir.

Sonuç

Bir toplumun “öteki”ne ilişkin imajı, algısı ve önyargıları tarihsel süreç içinde yeniden üretilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir fenomendir. Bu anlamda Batı dünyasında, bugün rastladığımız İslam imajı, önemli oranda yeni koşullar altında yeniden üretilen tarihsel bir birikimi yansıtmaktadır. Bunun en önemli kanıtı da, söz konusu imajı oluşturan unsurlardaki sürekliliktir. İslam, Batı'nın gözünde çoğu zaman sapkın, sahte, karşıt, şiddetsever ve tehdit edici bir olgu olarak tanımlanmıştır. Müslümanların özellikleri ve davranışları çoğu zaman özsel ve değişmeyen bir yapı olarak tasvir edilmektedir. Bu özcü yaklaşım, her şeyi İslam'la ilişkilendirme ve açıklama peşinde olmuştur. Müslüman ülkelerin geri kalmışlığı da, kadınların ikincil statüsü de, çeşitli grupların şiddete dayalı eylemleri de, kısacası her şey İslam'dan neşet etmektedir. Bu sorunların oluşumunda ekonomik, siyasal ve demografik unsurlar sadece tali etkenlerdir. İslam öylesine büyük bir güçtür ki, her şeye damgasını vurmaktadır!

Bu algı, şimdilerde bazı ırkçı ve İslamofobik gruplarda “Müslümanları seviyoruz, ama İslam'dan nefret ediyoruz” şeklinde bir slogana yol açmıştır. Müslümanlar, aslında temelde Batılılar ve tüm insanlar gibi iyi ve masum insanlardır, ama İslam onları değiştirmekte ve sevimsiz bir yaratık haline dönüştürmektedir. Bu durumda Müslümanları da, İslam'ın pençesinden kurtarmak gerekir. Çünkü gerçek Deccal Müslüman figürler değildir, onların dini ve bu dinin kurucusu olan Muhammed'dir!

²⁴ Peters, R. (1989), İslam ve Sömürgecilik, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi, Sh. 30, Nehir Yayınları, İstanbul.

²⁵ Bulaç, Ali (1997), İslam ve Fundamentalizm, Sh. 49, İz Yayıncılık, İstanbul.

Oysa Batılılar, biraz kendi tarihlerine dönüp baksalardı ve bu tarihi, başka konularda olduğu gibi cesaretle İslam imajı açısından da kritik edebilselerdi, İslam'la ve Müslümanlarla ilişkili kanaatlerinde büyük değişiklikler gerçekleştirebilirlerdi. Çünkü İslam'ın imajı, sanıldığı aksine, sadece Müslüman dünyasındaki olumsuz gelişmeler tarafından değil, daha çok bu olumsuz gelişmeleri olumlu gelişmelerden titizlikle ayırt eden ve seçen kendi bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Onların bakış açılarını belirleyen paradigma, "biz" ve "öteki" ayrımına dayalı düalist ve kutuplaştırıcı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım nedeniyle Doğu, karanlıkların dünyası, Batı da aydınlıkların dünyası olarak resmedilmektedir. İslam bir şiddet ve nefret dinidir, Hıristiyanlık ise sevgi ve merhamet dinidir. Batı dünyası ileri, Doğu dünyası ise geridir. Oysa dünya bu kadar basit bir siyah-beyaz ikilemine indirgenemeyecek kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Bergson'un söylediği üzere "Hayat, çoğu zaman zekâyı aşmaktadır."

KAYNAKÇA

- Aydın, Fuat (2011), Batı İslam Algısının Arkeolojisi, EskiYeni Yayınları, Ankara.
- Bulaç, Ali (1997), İslam ve Fundamentalizm, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Canatan, Kadir (1995), Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Canatan, Kadir (2005), Avrupa'da İslam (Edisyon), Beyan Yayınları, İstanbul.
- Canatan, K. ve Hıdır, Ö. (2007), Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm (Edisyon), EskiYeni Yayınları, Ankara.
- Derveze, İ. (1989), Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, C. I, Sh. 355, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Huntington, Samuel P. (1993) "The Clash of Civilizations?", Foreign Affairs, Vol. 72, No. 3, pp. 22-49
- Hoogerwerf, Andries (2002), Wij en Zij, Intolerantie en verdraagzaamheid in 21 eeuw, Damon, Budel.
- Kitabı Mukaddes (1997), Eski ve Yeni Ahit, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.
- Kur'an Meali (2013), Diyanet İşleri Başkanlığı, <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#1:1> (08.03.2013)
- Laffin, John (1979), The Dagger of Islam, Sphere Books Ltd, Aylesbury, Bucks.

- Memmi, A. (1983), *Racisme hoezo? : ontmaskering van een onderdrukingsmechanisme*, Masusa, Nijmegen.
- Parekh, Bhikhu (2002), *Çokkültürlüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Peters, R. (1989), *İslam ve Sömürgecilik, Modern Zamanlarda Cihat Öğretisi*, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Pruet, Gordon E. (1989), *“İslâm ve Oryantalizm”*, Oryantalistler ve İslâmiyatçılar, Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi, İstanbul.
- Said, Edward (1999), *Şarkiyatçılık, Batı’nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Suyuti, Olağanüstü Yönleriyle Peygamberimiz (el-Hasaisu’l-kübra), 1-2-3 Cilt, Çev: Naim Erdoğan, İzyayıcılık, Gerçek Hayat, İstanbul 2003.
- Van Bommel, A. (2005), “Müslüman Doğu” ile “Hristiyan Batı”nın Birbirleri Hakkındaki İmajları, Sh. 256-272, In: Canatan, Kadir (2005), *Avrupa’da İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Van Koningsveld, P. S. (1993), *Sprekend Over de İslam en de Modern Tijd*, Prometheus&Teleac, Amsterdam.
- Watt, Montgomery (1989), *İslam Avrupa’da*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.